

Basztet, az egyiptomi macskaistennő

Kollár Réka Dorottya (Q0LEVI) –Japanológia MA 3. félév–Oktató: Birtalan Ágnes
Kurzuskód: BMVD-151:17

A macskakultusz eredete, a Basztet név etimológiai vizsgálata

A macskák kultusza csak Egyiptomban öltött akkora méreteket, hogy isteneik sorába is bekerüljön. Ahhoz, hogy világossá váljon előttünk a macska isteni rangra emelése és így a hozzá kapcsolódó funkciók, meg kell értenünk az egyiptomi istenfogalom lényegét. *Hahn* ennek három elemét sorolja föl: 1. a külső alak; 2. a hatalom (funkció); 3. területi hovatartozás.¹ Ahhoz, hogy Basztet nevét értelmezhesük, területi hovatartozását kell elsőként meghatároznunk. Basztet nevét kultúrájának fővárosáról, *Bubasztetről* (latinosan *Bubastis*) kapta. Basztetet három hieroglifa () összekapcsolásából írták le: 1. a *bas* nevezetű edény (a *bas* edény, egy különleges edény, amelyben parfümöt tartottak, ami a hozzá kapcsolódó fesztiválokhoz köthető); 2. vekni, ami női szimbólum; 3. ülő nő oroszlán fejjel. Így nevének jelentése: „ő, a *basz* edény”, vagy másik értelmezés szerint „ő, *Baszból*”.² Az utolsó jegy egyértelműen Basztetre utal, ugyanis egyes korokban oroszlán alakban ábrázolták. Ennek egyik oka, hogy Szahmet istennővel egynek érezték, annyira, hogy néha kivehetetlen, hogy macska vagy oroszlán látható az ábrázolásokon (1. kép). Helyenként Basztet csak Szahmet derűs kiegészítője, egyik megnyilvánulása.³ Macska alakot akkor öltött, mikor termékenysége miatt felfigyeltek a házasított nőstény macskára, s ülő képe sokáig a női termékenységgel és a nemiséggel volt összekapcsolva (2. kép).⁴ Ez azért fontos tény mert szinte törvényszerűen, ha egy állatot házasítanak, annak kultusza meggyengül. Mégis a macskát jelentős istenségként kezdték el tisztelni, melynek okát csak a történelmi fejlődés figyelembevételével érthetjük meg, ugyanis a macska házasítása viszonylag későn ment végbe. Az Óbirodalom (Kr. e. 2635–2155.) korából még egyáltalán nincs feljegyzés házi macskákról, csak a XI-XII. dinasztia (2040–1785.) idején kezdett elterjedni a macskatartás.⁵ Ez arra utal, hogy a macskáknak egyébként is nagy kultusza volt már korábban az egyiptomiak körében. A macskák beemelése a közös egyiptomi vallásba nem tér el a többi állatkultuszétól, így azt elemezve a macskáké is világossá válik. Az állatkultuszokról nem mondható el, hogy van egy egyetemes kultusz-kép, ami végigkísérné az egyiptomi történelmet, így a macskák szerepe is folytonosan változott, csakúgy, mint Basztet szerepköre macskaistennőként. Kr. e. 3000 környékén az isteneket leggyakrabban még állatalakban

¹ Hahn 1980: p. 71.

² Remler 2010: p. 26.

³ Kákósy 1993: p. 323.

⁴ Capel-Markoe 1996: p. 139.

⁵ Az egyiptomiak vállalkoztak elsőként egy afrikai vadmacskafaj, a *Felis silvestris libyca* megszelídítésére. Kákósy 1993: p. 250.

ábrázolták. Ennek eredete valószínűleg a törzsekhez, illetve falvakhoz köthető, amelyek hasznosságuk vagy veszélyességük miatt kezdtek el állatokat tisztelni.

Basztet megjelenítése

Kedvelt volt az istenségeket ember és állatforma között ábrázolni, állati fejjel, s emberi testtel (például Ré, Hórusz vagy Anubisz). Azonban az egyes állatfejű istenek a korszakok során tiszta állatformában is megjelentek (például Hórusz és Anubisz). Basztetre is jellemző ez a kettősség, ugyanis antropo-zoomorf (tériomorf) alakban és állatfejű, embertestű alakban is megörökítették (3. kép). Az istenek állatfeje a szimbolika nyelvén utalt általánosságban az istenség karakterére, tulajdonságaira. Ennek következtében az istenség lénye a szemléltető tudatában gazdagabbá válik, mint bármely szóbeli leírás vagy írásos jellemzés. A köznép számára ekkor is és később is azonosak lehettek az állatfejű, állat alakú istenek magával az állattal, de a műveltebbeknél az élő mintától már részben, vagy teljesen elvonatkoztatva léteztek.⁶ A macska szaporasága miatt lett termékenységszimbólum, s ehhez egy sor funkció kapcsolódott: szerelemistennő, anyaság, áldás, s így védelem is. Egy démotikus álmoskönyv meg is örökíti, hogy macskával álmodó asszony sok gyermeket szül.⁷ Basztetet így alkotó erejéről ismerték és tisztelték.

A Basztet-kultusz változása; mitológia és történelem

Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy Basztet duális természetű, mely Szahmettel való közeli kapcsolatából adódik, akit a macskaistennő ádáz részének tekintettek. Szahmettel való azonosítása felfedi Basztet agresszív és bosszúszomjas oldalát. A mitológia egyik változata szerint Basztet Ré napisten lánya, s mikor hívják, hogy védje meg az apját, akkor Basztet lesz „Ré szemében a düh”. Kötelességtudó gyermekként apja parancsait teljesítve lesz „apja bosszújának eszköze”. A mitológia a macskaistennő ambivalens létét tükrözi, ami a vadmacskák természetét is jól kifejezi.⁸ Ennek ellenére Basztet inkább képviselte a nap alkotó erejét, mintsem a pusztítót. A Szahmet és Basztet közötti különbséget jól tükrözi *Philae* templomából való késői szöveg, ahol Hathorra a következőképpen utalnak: „jóakarátú és békés, mint Basztet, s dühöngő, mint Szahmet”.⁹ Basztetet a történelem során sok más istennel társították, így mikor összekötik Ízisszel, akkor Ízisz lelke lesz, de a zene és tánc istennőjeként Hathorral hozható kapcsolatba. Hathorral való párosítása ábrázolásában is

⁶ Kákosy 1993: pp. 331–332.

⁷ Uo. p. 324.

⁸ Remler 2010: pp. 26–27.

⁹ Capel-Markoe 1996: p. 139.

megjelenik, ugyanis általános attribútuma a *sistrum*, vagyis szent kereplő (4. kép). Mikor Szahmetet, az oroszlán istennőt a „nyugat hölgyének” nevezik, akkor Basztet lesz a párja „keleti hölgyként” az Óbirodalomban. Érdekes módon a templomi művészetben Szahmetet képeken őrizték meg, míg Basztetet inkább szobrokon. Mégis Szahmettel való kapcsolatát külső megjelenésében az égisz, vagyis talizmán őrzi, ami egy széles nyakú nyaklánc, macskafejben vagy oroszlánfejben végződve (4. kép). Az Újbirodalomban (Kr. e. 1552–1070.) házi istennővé válik, ekkor kerül be ábrázolásmódjába, hogy tűzhellyel illetve családdal társítva ábrázolják, mivel ekkorra a családok otthonaikban üdvözölték, s a tűzhely és terhes nők védőistennőjeként tisztelték. Emiatt kedvelt volt macskákkal körbevéve is ábrázolni (5. kép).¹⁰ A Kr. e. I. évezredre azonban az egyiptomi vallás elnyeri azt az arculatát, ami oly neveltségessé tette azt mások szemében. A kései egyiptomi társadalomban a hanyatló társadalmakra jellemző módon visszatértek a letűnt idők túlhaladott és babonássá degradálódott képzeletéhez.¹¹ Ennek megfelelően a római korban városok álltak hadban, ha az egyik város nem tisztelte a másik szent állatát, esetleg meg is ölte. Egy-egy állatfaj minden egyede szentté vált ekkor a lakosság szemében. Hérodotosz (Kr. e. 484–Kr. e. 425.) egyiptomi látogatásakor feljegyezte a lényegesebb vonásokat: Macskák, íbiszek, krokodilusok képében istenek tömege nyüzsgött a városokban, falvakban, és a folyóban. Ekkor a szent állatok megölése megbocsáthatatlan bűnnek számított.¹² Ekkorra tehető, hogy Basztet ünnepei elhíresültek, s a „bőség istennőjének”, valamint az „élvezetek úrnőjének” tartották. Népszerűségének növekedésével kultusza már a pazar ünnepeiről vált nevezetessé. Ezeknek keretében napokig táncoltak és zenéltek, ünnepeltek. A Basztetet imádók a templomot énekelve, dobolva vagy csörgődobbal a kezükben közelítették meg. Egyesek *sistrával* a kezükben táncoltak végig az utcán. Hérodotosz leírásaiból tudjuk, hogy Basztet temploma a központban volt, magasan a város felett, hogy mindenki láthassa. Mivel Basztet városának volt szentelve, így rengeteg bronz szobrot, amulettet és mumifikált macskát helyeztek el a templomában.

Bibliográfia

Capel, Anne K. – Markoe, Glenn E. (szerk.) (1996): *Mistress of the House, Mistress of Heaven. Women in Ancient Egypt*, Hudson Hills Press, New York

Hahn István (1980): *Istenek és népek*, Minerva, Budapest

¹⁰ Remler 2010: pp. 27–28.

¹¹ Hahn 1980: p. 83.

¹² Kákósy 1993: pp. 335–337.

Kákosy László (1993): *Ré fiai. Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Szászszorszép Kiadó, Budapest

Remler, Pat (2010): *Egyptian Mythology A to Z*, Infobase Publishing, New York

Képek forrása

1. kép: <http://www.landofpyramids.org/bastet.htm> (utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 27.)
2. kép:
https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=153429&partId=1&searchText=YCA25417&page=1 (utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 27.)
3. kép: <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/bastet> (utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 27.)
4. kép:
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=129398&partId=1 (utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 27.)
5. kép: <http://www.ancientegyptonline.co.uk/bast.html> (utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 27.)

Illusztrációk

1. kép Basztet és Szahmet

2. kép Gayer-Anderson macska

3. kép Bastet emberi alakban, állatfejjel

4. kép Bastet attribútumaival

5. kép Bastet macskakölykökkel